

МЕТОДИКА ОПАНУВАННЯ ТРАДИЦІЙНОГО СПІВУ В ДИТЯЧОМУ ФОЛЬКЛОРНОМУ КОЛЕКТИВІ

METHODS OF MAINTAINING TRADITIONAL SONG IN CHILDREN'S FOLKLORE COLLECTIVE

Стаття присвячена одній з актуальних проблем сучасного музично-фольклористичного навчання – опануванню традиційної манери співу дітьми – учасниками фольклорного колективу. Зокрема, розкривається сутність таких понять, як традиційна культура, народна манера співу, дитячий фольклорний ансамбль. Автори підкреслюють, що в сучасних глобалізаційних умовах порушено природний плин процесу народної творчості, перерваною є традиція спадкоємності поколінь у галузі народної культури. Тому нині питання виховання дітей засобами народної педагогіки і музично-фольклористичної діяльності є надзвичайно гострим, оскільки фольклор є найціннішим дидактичним матеріалом в естетичному вихованні підростаючого покоління. Основна увага авторів зосереджується на теоретико-методичних і практичних засадах діяльності керівника колективу з опанування традиційного обрядового і музичного матеріалу дітьми у фольклорному ансамблі. Висвітлюються критерії, структурні компоненти досліджуваного явища. На основі аналізу музично-фольклористичної літератури обґрунтовується авторська методика роботи з дитячим фольклорним ансамблем, надаються практичні рекомендації щодо розвитку артикуляційного апарату дітей, постановки і зміцнення дихання, роботи над чіткістю дикції, опанування діалектних особливостей, розширення діапазону, налаштування високої позиції звуку, вироблення кантилени, рухливості голосу та ін. Розглянуто принципи розвитку дитячих фольклорних здібностей, методичні засади розвитку навичок і прийомів правильного плавного звуковедення, виконання народних пісень із дотриманням певного характеру, а також методику об'єднання дітей у фольклорному колективі, виховання кращих людських якостей, любові до Батьківщини, рідного краю, природи. Наголошується на необхідності навчання дітей фольклору на основі синтезу основних форм художньої діяльності – музики, пластики і хореографії, народного танцю, фольклорного театру, образотворчого мистецтва, прикладної творчості тощо.

Ключові слова: творча діяльність, культура, традиційна культура, фольклор, дитячий фольклорний ансамбль, спів, народна манера співу.

The article is devoted to one of the urgent problems of modern music and folklore teaching – mastering the traditional singing style of children – members of the folklore group. In particular, it reveals the essence of such concepts as: traditional culture, folk singing style, children's folk ensemble. The authors emphasize that in the current globalization conditions the natural flow of the process of folk art is violated, and the tradition of continuity of generations in the field of folk culture is interrupted. Therefore, nowadays the issue of raising children through folk pedagogy and music-folklore activities is extremely acute, since folklore is the most valuable didactic material in the aesthetic education of the younger generation. The authors' main focus is on the theoretical, methodological and practical principles of the activity of the head of the collective for mastering the traditional ritual and musical material by children in the folk ensemble. Criteria, structural components of the studied phenomenon are highlighted. Based on the analysis of the folklore literature, the author's methodology of working with the children's folklore ensemble is substantiated, practical recommendations are given on the development of the articulatory apparatus of children, staging and strengthening of breathing, working on the clarity of diction, mastering dialectal features, widening the range, positioning, adjusting voice mobility, etc. Consider also the principles of development of children's folklore abilities, methodical bases of development of skills and techniques of proper smooth sound management, performance of folk songs with observance of a certain character, as well as methods of uniting children in folklore collective, education of the best human qualities, love for the Motherland, native land of nature. It is emphasized on the necessity of teaching children folklore on the basis of synthesis of the basic forms of artistic activity – music, plastic and choreography, folk dance, folklore theater, fine arts, applied creativity and more.

Key words: creative activity, culture, traditional culture, folklore, children's folk ensemble, singing, folk singing style.

УДК 78.087.68(075.8)

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-19-3-26>

Сінельников І.Г.,
заслужений працівник культури України,
доцент кафедри музичного мистецтва
Київського національного університету
культури і мистецтв
Сінельникова В.В.,
канд. іст. наук,
доцент кафедри музичного мистецтва
Київського національного університету
культури і мистецтв

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Дитячий фольклор – велика й оригінальна галузь української традиційної народної колективної творчості, складниками якої є музика, поезія, театр, пластика, танець, образотворче та декоративно-прикладне мистецтво, обрядова культура та ін. Дитячий фольклор увібрав у себе багатівковий досвід народу, а власне фольклорне мистецтво відрізняється невичерпною глибиною, правдивістю образів, силою емоційного впливу на людину. Кожна дитина вже в ранньому віці має доторкнутися до життєдайного джерела народ-

ної мудрості – фольклору, щоб вирости морально здоровим і національно свідомим громадянином своєї держави, здатним підтримати, відтворити і транслювати майбутнім поколінням традиційні знання і культуру наших предків, а отже, зберегти українську ідентичність і генетичний етнокод нації. У цьому аспекті велику роль відіграє творча діяльність дитячих фольклорних колективів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Навчання дітей традиційного співу у фольклорних колективах не є активно дослідженою темою ані в українській етномузикології, ані в музичній

фольклористиці європейських країн. Більш розробленою є проблематика вокально-хорового виховання дітей – академічного і народного, назвемо праці Б. Асаф'єва, К. Пігрова, П. Чеснокова, Г. Струве, Д. Кобалевського, В. Краснощочкова, А. Мархлевського, М. Осенневої, Г. Стулової, О. Соболевої, С. Світайло [1], Н. Перцової [2] та ін. Водночас зазначимо, що окреслена проблематика з 1930-х рр. і до сьогодні є в центрі дискурсу певної спільноти українських і закордонних фахівців – педагогів і практиків – фольклористів; результатом цієї діяльності стали праці Б. Бартока, З. Кодаї, В. Верховинця, Л. Гапон, С. Садовенко [3], М. Пилипчак [8], Є. Луньової, Г. Сисоєвої та ін., деякі методично-практичні напрацювання з питань опанування традиційного виконавства в студентських і дитячих фольклористичних колективах мають автори статті [4; 5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Визначаємо недостатній ступінь теоретичного обґрунтування напрацьованих фахівцями-практиками методик вокально-ансамблевої роботи з дитячими фольклорними колективами, тому вважаємо за необхідне зупинитися на деяких аспектах окресленої проблематики.

Мета статті – сформулювати і систематизувати правила вокально-ансамблевої роботи в дитячому фольклорному колективі. З метою конкретизації певних методичних засобів і прийомів розглянути принципи розвитку дитячих фольклорних здібностей, методичні засади розвитку навичок і прийомів правильного ведення звуку, виконання народних пісень із дотриманням певного характеру, а також методику об'єднання дітей у фольклорному колективі, виховання кращих людських якостей, любові до Батьківщини, рідного краю, природи.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах глобалізації і нівеляції етнічних цінностей порушено природний плин процесу народної творчості, традиція спадкоємності поколінь у галузі народної культури є перерваною. Нині питання виховання дітей засобами народної педагогіки і музично-фольклористичної діяльності варто ставити надзвичайно гостро, оскільки фольклор є найціннішим дидактичним матеріалом в естетичному вихованні підростаючого покоління: «Український музичний фольклор є цікавим, привабливим для дитини здебільшого через свою простоту мелодій, зрозумілість співочих інтонацій та багатство палітри настроїв. У процесі слухання музики в дитини накопичується художній досвід. Дитина цього не розуміє, нагромадження відбувається підсвідомо. На основі музичних слухових практик формується музичний слух, звукообразне музичне сприйняття та мислення» [7, с. 76].

Зрозуміло, що мета вивчення традиційного співу в дитячому фольклорному колективі є дещо тотожною опануванню хорового співу в школі –

сприяти творчій самореалізації дітей за допомогою вокально-ансамблевого виконання. Завдання цього педагогічно-фольклористичного процесу є різноманітними, «головними серед них є: освітні (постановка і розвиток голосу, формування вокально-ансамблевих навичок, ознайомлення з вокально-хоровим репертуаром); виховні (виховання вокального слуху, організованості, уваги, відповідальності), розвивальні (розвиток музичних здібностей дітей і потреби» в колективному співі «як мотиваційного компонента подальшого саморозвитку» [1, с. 6].

Організаційно-методичні особливості роботи керівника дитячого фольклорного колективу, на відміну від хормейстера, який працює із професійними співаками, полягають у тому, що дітей необхідно навчити співати, розвиваючи не лише їх вокальні дані, а й сприйняття хорової, вокально-ансамблевої музики, музичного мистецтва загалом. «Це передбачає систематичну роботу відповідно до робочого календарного плану, в якому зазначено послідовність і терміни виконання певних видів вокально-хорової роботи над постановкою дитячого голосу шляхом виконання спеціальних вправ, розучування вокальних творів та їх виконання» [1, с. 7].

Багаторічною практикою сучасних фольклористів – керівників дитячих фольклорних колективів доведено, що для створення творчої атмосфери в ансамблі «в його репертуарі має бути три групи творів»: одна має «повністю відповідати виконавським можливостям колективу, друга – випереджати ці можливості, а третя – бути легшою за досягнутий рівень». У результаті «дотримання цього принципу активізує репетиції і допомагає свідомо засвоювати матеріал» [6]. Наявність таких трьох груп складності в репертуарній політиці фольклорного колективу дає змогу педагогу-керівнику своєчасно переключати увагу дітей із важкого на легке, змінювати ритм у роботі, вчасно знімати напруження – фізичне і емоційне.

Безперечним і багаторазово підтвердженим практикою нині є ствердження: навчання дітей фольклору має відбуватися на основі синтезу основних форм художньої діяльності – музики, пластики і хореографії, народного танцю, фольклорного театру, образотворчого мистецтва, прикладної творчості тощо. Одним із перспективних напрямів комплексного виховання дитини в дитячому фольклорному ансамблі є робота в умовах фольклорного театру. Це нова форма сценічної інтерпретації українського і європейського народного мистецтва, що розкриває перед учасниками колективу широкі можливості творчого самовираження. Використання з перших занять найпростіших рухів під час виконання ігрових і танцювальних пісень, тобто елементарна театралізація виконання музичних фольклорних творів, є

початком формування творчих умінь, здібностей, які розвиваються при виконанні таких завдань, а саме: створення тексту на задані ритми, варіювання мелодії, імпровізація рухів під музику.

Керівник дитячого фольклорного колективу особливо ретельно має продумувати сценічний варіант виконання пісні. Так, календарні пісні-заклички, весняні пісні вимагають дзвінкого, гучного, летючого звуку, а ліричні дівочі або колицькі пісні співаються м'яко, тепло. Основна задача керівника – пробудити інтерес дітей до витоків тієї чи іншої специфічної манери співу, прийомів звуковидобування, особливостей діалекту, танцювальної лексики. Для цього, вивчаючи з дітьми, наприклад, обрядову пісню, керівник фольклорного ансамблю має детально, яскраво, образно розповісти про обряд, його особливості, знайти і підкреслити на цьому пісенному прикладі важливі деталі, які вирізняють цю пісню з усіх інших. Необхідно звернути увагу на специфіку ритміки, манери співу, особливості будови строфи та ін.

Сучасні діти, на жаль, дуже мало знають про українську музику і український фольклор. Завдання керівника дитячого фольклорного колективу – глибоко і всебічно знати фольклор своєї області, адже репертуар дитячого ансамблю має базуватися на місцевих музичних, пісенних, хореографічних фольклорних традиціях. Загалом основу репертуару для дитячого фольклорного ансамблю становлять два провідних напрями народної творчості – ігровий і пісенний фольклор. Гра – основна форма діяльності дітей, джерело емоційного розкріпачення, об'єкт розвитку фантазії дітей. Вона сприяє фізичному зміцненню дитини, розвиває його інтелектуально, має велику виховну силу. Ігрову діяльність як основу методики творчого розвитку дитини обґрунтував педагог та український композитор В. Верховинець. Він у 1920–1930 рр. довів, що «найміцнішим фундаментом для творчого розвитку дитини є забави з дитячого музичного фольклору». Пояснював він це тим, що «в розвагах, поєднаних із піснюю і танцем, дитина розвивається найінтенсивніше» [7, с. 77]. Ідеї В. Верховинця у практично-фольклористичній діяльності нині розвивають і удосконалюють О. Мілевська, С. Садовенко [3], М. Пилипчак [8] та інші українські фольклористи-практики. Отже, в дитячому фольклорному колективі грою як галуззю народної творчості потрібно займатися не менше, ніж співом, а в молодших групах фольклорного ансамблю ігровими моментами має починатися і закінчуватися кожна репетиція. Діти через гру швидше сприймають твори, жвавіше, емоційніше реагують, краще запам'ятовують, охоче імпровізують.

Щодо вокальної роботи в дитячому фольклорному ансамблі зауважимо, що манера народного співу виникла з живої людської мови. Від мовної

інтонації йдуть характерні виконавські прийоми: ковзання, скати, форшлаги тощо. Тому варто зберігати образну народну мову у процесі навчання співу, звертаючи увагу на основні особливості місцевої говірки, характерне фонетичне забарвлення, манеру звукоутворення, музичний склад пісні. «На першому етапі залучення дітей до вокально-хорового співу головною метою педагога є розвиток у них фізіологічної і психологічної основи співацької культури. Тому найрезультативнішим засобом такого ознайомлення буде спів педагога, слухання якого учнями значною мірою впливатиме на їх музичний розвиток. Це зумовлено схильністю дітей наслідувати усе побачене й почуте» [1, с. 7].

Таким чином, головним методичним прийомом і принципом у навчанні народного співу є розмовна манера співу, тобто установка «співати, як говориш», при цьому необхідно прагнути зберігати і передавати різні смислові інтонації, якими насичена людська мова. Тому формуємо першу методичну установку: артикуляційний механізм вимови слів у народному співі залишається таким самим, що і в розмовній мові, тобто під час співу необхідно зберігати розмовне положення рота, не робити нічого зайвого. Для того, щоби це вийшло, варто виконувати такі вправи: промовляти конкретну фразу в розмовній манері, а потім – промовляти цю фразу співуче, повільніше, стежачи за артикуляцією. У розмовній мові за допомогою язика, губ, нижньої щелепи фіксується положення лише наголошеної змістовної голосної, але під час розспівування і ненаголошені голосні вимагають фіксації, але без опускання нижньої щелепи. Корисно також промовляти фрази співучо на одному звуці в ритмі пісні. При цьому варто стежити, щоб посилення звуку знову ж було розмовним.

Разом із Н. Перцовой додамо, що «вже на початку роботи треба звертати увагу на те, щоб був виключно вірно сформований кожен звук. Тобто однією з перших позицій, яким має слідувати хормейстер, це досконально знати технологію співацького процесу» [2, с. 318]. Отже, для керівника дитячого фольклорного колективу однією із головних навичок є «вміння володіти власним голосом», безперечно, «викладач повинен мати розвинений музичний та вокальний слух» [2, с. 318].

У народному співі варто працювати над близьким формуванням і посиленням звуку, але при цьому необхідно пам'ятати про високу позицію звуку. Досягається близьке посилення звуку за допомогою язика: кінчик язика «ложечкою» впирається в основу нижніх зубів, сам язик енергійно подається вперед, при цьому створюється мікрорезонатор, завдяки якому голос звучить близько і яскраво. Як і в розмовній мові, в співі резонують не стільки м'яке піднебіння і головні резонатори, скільки порожнина рота, а також грудні резонатори.

Ще одна важлива особливість народного співу – огласовка приголосних: / об / и / манула, казав / и /, їхав / и /, було б / и / та ін. У цьому разі вокалісту – учаснику дитячого фольклорного ансамблю важливо навчитися не випинати вставну голосну. Озвучувати приголосні потрібно спочатку в повільному темпі. Отже, заспівати народну пісню означає вимовити слова ясно і виразно, так само чітко, як і в розмовній мові. Іншими словами, співоча дикція залежить від фонетики розмовної мови. Над словом треба працювати не формально, а вникаючи в його інтонаційну виразність, намагаючись досягти ефекту так званої «справжності» у звуці.

Причини поганої дикції в дітей пов'язані із млявою роботою артикуляційного апарату, причиною якої можуть бути малорухливість язика, скутість нижньої щелепи, млявість губ, скутість м'язів шиї та обличчя. Для подолання цих недоліків варто вибирати певні вправи (для розкряпачення нижньої щелепи – вправи на склади БА, МА, ТАК, на подолання млявості і малорухомості мови – вправи на склад ЛЯ і та ін.). Головне правило для всіх випадків – це повне фізичне звільнення артикуляційного апарату від напруги та стан повного емоційного розслаблення (комфорту).

Мова, як і спів, здійснюється тільки на основі дихання. Отже, постановка техніки дихання – одна із необхідних складових частин вокально-ансамблевої роботи керівника із дітьми у фольклорному колективі. Вчити правильного дихання потрібно з перших занять. Дітям, перш за все, варто зрозуміти техніку користування диханням: безшумний короткий вдих, опора дихання, спокійне поступове його витрачання. Головне – навчити дітей свідомо ставитися до дихання, практично опанувувати його розподілом від вдиху до видиху, систематично тренувати дихання під час занять і під час виконання пісень.

Для досягнення позитивних результатів у співочому вихованні в дитячому фольклорному колективі необхідна не лише вокально-ансамблева робота, а й систематична робота з розвитку слуху: мелодійного і гармонійного. «Щоб навчити дітей співати, потрібно навчити їх, щоб вони розрізняли правильний і неправильний спів», який можна відчутти «тільки за допомогою слуху» [1, с. 9]. Роботу варто вести на ансамблевій основі, в тісному взаємозв'язку з вокальними заняттями в ансамблі. До того ж народні пісні самі є благодатним матеріалом для роботи над вокально-ансамблевими навичками. Кожен підголосок у них має яскраву мелодію, що добре запам'ятовується, вони мають невеликий діапазон, багато народних пісень виконується без супроводу, що сприяє розвитку слуху. До того ж «дитячі народні пісні дають змогу співати без напруження голосу, тому діти отримують емоційне задоволення від співу» [7, с. 77].

Велику увагу у вокально-ансамблевій роботі з дитячим фольклорним колективом варто приділяти розвитку почуття ритму, з огляду на те, що народна пісня виконується без диригента, а танцювальні, хороводні, ігрові фольклорні твори в основі своєї будови мають рух. Чітке відчуття ритму можна виробляти різними шляхами: плескати ритмічний малюнок будь-якої музичної фрази, починаючи з найпростіших пісенних мелодій із репертуару ансамблю і переходячи до більш складних, співати гами, ритмічно варіюючи, використовувати розспівки з активним ритмічним малюнком.

Спів у фольклорному ансамблі включає не лише колективну творчість та імпровізацію, а й органічне злиття індивідуальностей, вміння підпорядковувати свій голос загальній звучності, гнучко погоджувати свої вокальні дії з діями інших учасників. Тому керівник має постійно звертати увагу не лише на унісонний ансамбль, а й стежити за динамічним (злитість голосів за силою звучання), ритмічним (особливо в танцювальних піснях або протяжних зі складним ритмом), темповим (єдність темпового виконання) тембровим, дикційним ансамблем. Зауважимо, що гарним способом роботи над усіма видами ансамблю є виконання музичних фраз на стаккато.

Безперечно, розвиваючи голос і навички народно-пісенного виконання на основі розмовної манери, керівник має добре знати будову співочого апарату і фізіологію співочого процесу, який здебільшого розвивається у всіх дітей однаково. В основі техніки дихання, звукоутворення, дикції лежать єдині для всіх принципи. Сформулюємо основні принципи вокального навчання в дитячому фольклорному ансамблі.

По-перше, розвивати голос треба, виходячи з примарних тонів, тобто удосконалювати звучання найбільш природних звуків, поступово розширюючи діапазон до октави. Народні пісні завдяки мелодійності та зручності діапазону становлять сприятливий ґрунт для природного розвитку дитячих голосів. Отже, необхідно працювати в певному діапазоні, використовуючи мелодійний матеріал, особливо на початкових етапах навчання. Раптово не ускладнювати мелодійний матеріал, тобто не збільшувати діапазон, при цьому поступово підвищувати вокальні вимоги з метою досягнення в дітей усвідомленості звуковидобування.

По-друге, серед усіх фольклорно-співочих навичок особливу увагу варто приділяти звукоутворенню: співати природним, світлим звуком, без напруги і крику. «Крикливий» спів спотворює природний тембр голосу, негативно впливає на інтонацію, згубно відбивається на голосових складках дитини. Для відпрацювання співочих навичок використовувати не лише співочий репертуар, а й спеціальні вправи, розспівки. Вправи слід ретельно підбирати, щоб вони були різноманітні за мело-

дійним матеріалом і технічними завданнями: розвивати голос, розширювати його діапазон, зміцнювати дихання, налаштовувати високу позицію звуку, виробляти кантілену, рівність голосу, його рухливість, чіткість дикції тощо.

Починати треба з найпростіших вправ, діапазон яких є невеликим, теситура зручна, потім ускладнювати. Ніколи не починати вправи з гучного співу, а в певному порядку, поповнювати їх новими цікавими прикладами. На перших заняттях у новоствореному фольклорному колективі або з вокалістами-початківцями вправи будуть займати значний час. Іноді їм доцільно присвятити не 10–15 хвилин, а набагато більше.

По-третє, домагатися в дітей оптимізації тембру, тобто досягнення найкращого природного тембру. Багаторазово і систематично відпрацьовувати основні якості природного звучання голосу (близьке формування і посилення звуку, дзвінкість, співучість звуку, компактність звучання тощо), вдосконалювати їх і закріплювати, багаторазово повторюючи. До роботи над якістю звуку підходити через емоцію, що особливо важливо в роботі з дітьми. Адже, коли дитина отримує емоційне задоволення від співу, «коли дитина знаходиться у приємному стані втіхи – вона здатна вигадувати, фантазувати. Це є запорукою її творчого розвитку» [7, с. 77]. Отже, на перших етапах вокально-ансамблевої роботи в дитячому фольклорному колективі варто використовувати не стільки методичні принципи, скільки формувати звук за допомогою емоційно-художніх уявлень.

Усе вищеперелічене зумовлює правило: під час колективних та індивідуальних занять з опанування традиційного музичного матеріалу з дітьми – учасниками фольклорного колективу варто активно заохочувати сильні сторони у вокалі, не дуже акцентуючи на недоліках: створення так званої «ситуації успіху» в рази збільшить працездатність і емоційну віддачу учасників вокально-фольклорного навчання. У цьому процесі значну роль відіграють індивідуальні заняття, активна робота на них спонукає розвиток індивідуальних задатків дітей-вокалістів і активізує роботу над недоліками вокальної техніки, звуковидобування тощо.

Ще одним важливим аспектом є залучення дітей до систематичної і активної самостійної роботи (декламація слів пісні, скоромовки на примарний тонах, правильне відкриття рота тощо), а також формування навички слухати себе, що допомагає корегувати вокальний слух, і працювати поступово, без квапливості, не допускати форсування звучання.

Слід також пам'ятати, що на першому етапі розвитку дитячого голосу у 6–10 років голоси хлопчиків і дівчаток загалом однорідні, розподіл на перші і другі голоси є досить умовним. Голосовий апарат ще не є сформованим, дихання часто є поверховим. На цьому етапі потрібне обережне, дбайливе

ставлення до дитячого голосу. Додамо також, що необхідною умовою розвитку дитячого фольклорного колективу є гармонійне поєднання вокально-фольклорного навчання і сценічних виступів. Ці види творчої діяльності в дитячому фольклорному колективі мають супроводжуватися фаховими розповідями і коментарями керівника про пісні, обряди, традиції, історію України.

Висновки. Здійснена нами систематизація правил вокально-ансамблевої роботи в дитячому фольклорному колективі і визначення у цьому контексті методичних засобів, прийомів і принципів розвитку дитячих фольклорних здібностей не є остаточними: практична діяльність і фаховий досвід кожного керівника дитячого фольклорного колективу, а також склад і рівень творчих здібностей учасників ансамблю щодня вносять у музично-практичну фольклористику свої методичні корективи. Методика опанування традиційного співу в дитячому фольклорному ансамблі нині має безліч практичних знахідок і розвивається залежно від цілей, які ставить перед колективом його керівник, різними шляхами, методологічне обґрунтування, опис, класифікація та систематика яких ще чекає на ґрунтовне дослідження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Світайло С.В. Методика роботи з дитячим хоровим колективом : навч.-метод. посібник для студ. вищих навч. закладів III–IV рівня акредитації. Київ : Унів. коледж Київського ун-ту ім. Бориса Грінченка, 2016. 140 с.
2. Перцова Н.О. Методичні аспекти роботи з дитячим хоровим колективом. *Молодий вчений*. 2017. № 10. С. 316–318. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/10/73.pdf> (Дата звернення: 26.11.2019).
3. Садовенко С.М. Розвиток музичних здібностей засобами українського фольклору : Навчально-методичний посібник. Київ, 2008. 128 с.
4. Сінельніков І.Г. Дитячий фольклорний колектив: методика організації, принципи роботи, репертуарна політика. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 661–666. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/11/161.pdf> (Дата звернення: 27.11.2019).
5. Сінельніков І.Г., Сінельнікова В.В. Деякі питання засвоєння автентичної традиції співу у міському молодіжному фольклористичному колективі. *Імідж сучасного педагога: електронне наукове фахове видання*. 2019. № 4 (187). С. 94–99. URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/168463/178248> (Дата звернення: 25.11.2019).
6. Липа І., Черсак О., Молодій О. Народна пісня в контексті репертуарної політики дитячого хорового колективу. URL: http://mountainschool.pu.if.ua/sites/default/files/Issue_16/25.pdf (Дата звернення: 28.11.2019).
7. Жилик Н.В. Використання українського дитячого музичного фольклору для творчого розвитку дітей. *Молодий вчений*. 2017. № 7. С. 661–666. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/7/17.pdf> (Дата звернення: 24.11.2019).
8. Пилипчак М. Народна музична спадщина в реаліях школи. *Матеріали до української етнології*. 2013. Вип. 12. С. 239–251. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mdue_2013_12_45 (Дата звернення: 20.11.2019).